

**ПЕДАГОГИКАЛЫК ИШМЕРДҮҮЛҮКТӨ ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН
МАМИЛЕНИН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ**

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО
ПОДХОДА В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**THEORETICAL FOUNDATIONS OF A PERSON-CENTERED APPROACH IN
TEACHING ACTIVITIES**

Аннотация. Макалa инсанга багытталган мамиленин контекстинде окуу процессинин уюштуруучулук, педагогикалык, окуу-методикалык шарттары аныкталат.

Аннотация. В статье определены организационные, педагогические, учебно-методические условия процесса обучения в контексте личноcтно-ориентированного подхода.

Abstract. The article defines the organizational, pedagogical, educational and methodological conditions of the learning process in the context of a person-oriented approach.

Түйүндүү сөздөр: Инсанга багытталган окутуу, инсанга багытталган мамиле, теориялык концепция жана практикалык принциптер.

Ключевые слова: Личностно-ориентированное обучение, личноcтно-ориентированный подход, теоретическая концепция и практические принципы.

Key words: Person-oriented learning, person-oriented approach, theoretical concept and practical principle.

Бүгүнкү күндө көптөгөн изилдөөчүлөр инсанга багытталган окутуунун көйгөйлөрүнүн үстүндө иштеп жатышат. Бул ыкманын теориялык да, практикалык да аспектилерин ата мекендик педагогикада кылдат иштелип чыккан.

XIX кылымдын педагогдорунун жана коомдук ишмерлеринин эмгектерин талдоо, алар индивидуалдуу окутуунун жоболорун жана принциптерин иштеп чыгууну алдын ала белгилеген деп айтууга мүмкүндүк берет. А.И. Герцен, В.Г. Белинский, Н.Г. Чернышевский, Н. Добролюбов адамдын өнүгүшүндө жана тарбиялоосунда индивидуалдык проблемасын коюуга негиз болгон.

60-80-жылдары инсандык мамиле, инсандык окутуу жана өнүктүрүү маселеси терең изилдөө менен байланышкан. Бул маселе боюнча теориялык иштин бир нече багыттарын аныктоого болот: [2].

- билим берүүнүн мазмуну жана окуучулардын когнитивдик мүмкүнчүлүктөрү;
- окуучулардын өз алдынчалыгын калыптандыруу шарттары;
- билим берүү процессинин бүтүндүгү жана анын кыймылдаткыч күчтөрү;
- көйгөйлүү окутуу, анын ыкмалары жана принциптери;
- билим берүү процессин оптималдаштыруу; □ программаланган окутуу, маңызы жана ишке ашыруу ыкмалары.

Бул мезгилдеги педагогиканын өнүгүүсүнүн мүнөздүү өзгөчөлүгү катары окуу процессин интегралдык көрүнүш катары изилдөөнү кароо керек. Эгерде мурунку мезгилдерде окуу процессинин айрым компоненттерин (методдорун, уюштуруу формаларын ж.б.) изилдөөгө негизги көңүл бурулса, азыр билим берүү процессинин кыймылдаткыч күчтөрүн ачуу, окутуунун жалпы закон ченемдүүлүктөрүн жана өзгөчөлүктөрүн аныктоо милдеттери болуп саналат. бир бүтүн нерсе алдыга чыкты.

П.Я. Гальперин (Гальперин, 2005), В.В. Давыдов (Давыдов, 2004), Д.Б. Эльконин (Элконин, 1989), Л.В. Занкова (Занков, 1990), Н.Ф. Талызина (Талызина, 1998) жана башкалардын эмгектеринде инсандык мамиле жана окутуу боюнча учкай жазып кетишкен. Философтордун ой-пикирлерине таянып, инсанга багытталган мамилени аныктоого аракет кылабыз.

Демек, *инсанга багытталган мамиле* - бул өз ара байланышкан түшүнүктөрдүн, идеялардын жана иш-аракеттердин ыкмаларынын тутумуна таянуу аркылуу баланын өзүн-өзү таануу, өзүн-өзү куруу жана өзүн-өзү ишке ашыруу процесстерин камсыз кылууга жана колдоого, анын кайталангыс индивидуалдуулугун өнүктүрүүгө мүмкүндүк берген педагогикалык иш-аракеттердеги методологиялык багыт.

Инсанга багытталган мамиле аныкталган кубулуштун маңызын чагылдырат жана анын эң маанилүү жактарын баса белгилейт, мисалы:

- биринчиден, инсанга багытталган мамиле баарынан мурда педагогикалык ишмердүүлүктүн багыты болуп саналат;
- экинчиден, бул түшүнүктөрдөн, принциптерден жана педагогикалык иш-аракеттердин ыкмаларынан турган комплекстүү билим берүү;
- үчүнчүдөн, бул ыкма окуучунун индивидуалдуулугун өнүктүрүүгө, анын субъектик сапаттарын көрсөтүүгө көмөктөшүүгө педагогдун умтулуулары менен байланыштуу.

Педагогикалык иш-аракеттерде жана эки башка ыкмада колдонуу баланын жеке өзгөчөлүктөрүн эсепке алууну камтыйт. Бирок, эгерде инсанга багытталган мамилени колдонууда бул окуучунун индивидуалдуулугун өнүктүрүү максатында жасалса, анда жекече ыкманы колдонууда башка максаттуу орнотуу ишке ашырылат – окуучулар тарабынан окутуунун жана тарбиялоонун типтүү программаларында аныкталган жана ар бир тарбиялануучу милдеттүү түрдө өздөштүрүшү керек болгон социалдык тажрыйба, б.а. кандайдыр бир билим, жөндөм жана көндүмдөр өздөштүрүлөт. Биринчи ыкманы тандоо баланын жаркын индивидуалдуулугун көрсөтүүгө жана өнүктүрүүгө көмөктөшүү каалоосу менен байланыштуу, ал эми экинчисин тандоо – педагогикалык процесстин социалдык типтүү процессти калыптандырууга багытталышы менен байланыштуу, бул дагы окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрү жөнүндө маалыматты албастан жана эске албастан ишке ашыруу өтө кыйын. Бул эки ыкманын принципалдуу маанилүү айырмачылыгы [3].

Инсанга багытталган мамиле кайсы компоненттерден турат:

Биринчи компонент– педагогикалык иш-аракеттерди жүзөгө ашырууда ой-аракеттин негизги куралы болуп саналган негизги түшүнүктөр.

Педагогдун аң-сезиминде алардын жоктугу же алардын маанисин бурмалоо педагогикалык иш-аракеттерде каралып жаткан багытты аң-сезимдүү жана максаттуу колдонууну кыйындатат же ал тургай мүмкүн эмес кылат. Инсанга багытталган мамиленин негизги түшүнүктөрүнө төмөнкүлөр кирет:

Индивидуалдуулук-адамдын же топтун уникалдуу өзгөчөлүгү, андагы сингулярдуу, өзгөчө жана жалпы мүнөздөмөлөрдүн уникалдуу айкалышы, аларды башка индивиддерден жана адамдык жалпылыктардан айырмалап турат;

Инсандык-инсандын касиеттеринин туруктуу жыйындысы катары көрүнүп турган жана адамдын социалдык маңызын мүнөздөгөн дайыма өзгөрүп турган тутумдук сапат;

Өзүн-өзү актуалдаштырган инсан-өзү болуу каалоосун аң-сезимдүү жана жигердүү ишке ашырган адам, анын мүмкүнчүлүктөрүн жана жөндөмдөрүн толук ачып берет;

Өзүн-өзү көрсөтүү-инсандын ага мүнөздүү сапаттарын жана жөндөмдөрүн өнүктүрүү жана көрсөтүү процесси жана натыйжасы;

Субъект-өзүн жана курчап турган чындыкты билүүдө жана өзгөртүүдө аң-сезимдүү жана Чыгармачыл активдүүлүккө жана эркиндикке ээ адам же топ;

Субъективдүүлүк-жеке адамдын же топтун жеке же топтук субъект болуу жөндөмүн чагылдырган жана ишти тандоодо жана жүзөгө ашырууда активдүүлүккө жана эркиндикке ээ болуу чарасын билдирген сапаты;

Мен-концепция-адам өзү жөнүндө аң-сезимдүү жана тажрыйбалуу түшүнүк тутуму, анын негизинде ал өзүнүн жашоосун, башка адамдар менен болгон мамилесин, өзүнө жана башкаларга болгон мамилесин курат;

Тандоо-адамдын же топтун өзүнүн активдүүлүгүн көрсөтүү үчүн эң жакшы тандалган вариантты тандап алуу мүмкүнчүлүгүн жүзөгө ашыруусу;

Педагогикалык колдоо-педагогдордун балдарга физикалык жана психикалык ден-соолукка, баарлашууга, окутууда ийгиликтүү алга жылууга, турмуштук жана кесиптик өзүн-өзү аныктоого байланышкан жекече көйгөйлөрүн чечүүдө алдын алуу жана ыкчам жардам көрсөтүү боюнча иши (о.С. Газман, т. В. Фролова).

Экинчи компоненти-баштапкы жоболор жана окуучуларды окутуу жана тарбиялоо процессин куруунун негизги эрежелери. Жалпысынан, алар мугалимдин же билим берүү мекемесинин жетекчисинин педагогикалык кредосунун негизи болушу мүмкүн. Инсанга багытталган мамиленин принциптерин атайбыз:

Өзүн актуалдаштыруу принциби. Ар бир баланын интеллектуалдык, коммуникативдик, көркөм жана физикалык жөндөмдөрүн актуалдаштыруу зарылдыгы бар. Студенттердин табигый жана социалдык жактан алынган мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүүгө жана өнүктүрүүгө болгон каалоосун шыктандыруу жана колдоо маанилүү.

Индивидуалдуулук принциби. Окуучунун жана тарбиячынын инсандыгын калыптандыруу үчүн шарттарды түзүү-бул билим берүү мекемесинин негизги милдети. Баланын же чоң кишинин жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен гана чектелбестен, алардын андан ары өнүгүшүнө ар тараптуу салым кошуу зарыл. Мектеп жамаатынын ар бир мүчөсү өзү болушу керек, өз образын табышы (түшүнүшү) керек.

Субъективдүүлүк принциби. Индивидуалдуулук иш жүзүндө субъекттин ыйгарым укуктарына ээ болгон жана аларды иш-аракеттерди, байланышты жана мамилелерди курууда чебер колдонгон адамга гана мүнөздүү. Балага класста жана мектепте жашоонун чыныгы субъектиси болууга, анын предметтик тажрыйбасын калыптандырууга жана байытууга жардам берүү керек. Өз ара аракеттенүүнүн субъекттик мүнөзү тарбиялоо процессинде үстөмдүк кылышы керек.

Тандоо принциби. Студент туруктуу тандоо шартында жашап, окуп, тарбияланып, класста жана мектепте окуу-тарбиялоо процессин жана жашоо-турмушун уюштуруунун максатын, мазмунун, формаларын жана ыкмаларын тандоодо предметтик ыйгарым укуктарга ээ болушу педагогикалык жактан максатка ылайыктуу.

Чыгармачылык жана ийгилик принциби. Жеке жана жамааттык чыгармачыл иш-аракеттер окуучунун жеке өзгөчөлүктөрүн жана окуу тобунун уникалдуулугун аныктоого жана өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет. Чыгармачылыктын аркасында бала өзүнүн жөндөмүн ачып, инсандык касиетинин "күчтүү" жактарын билип алат. Иш-аракеттердин тигил же бул түрүндө ийгиликке жетүү окуучунун инсандык концепциясынын позитивдүү калыптанышына өбөлгө түзөт, баланын өзүнүн "өзүн" өркүндөтүү жана өзүн-өзү куруу боюнча мындан аркы ишин жүзөгө ашыруусуна түрткү берет.

Ишеним жана колдоо принциби. Баланын инсандыгын зордук-зомбулук менен калыптандыруу педагогикасына мүнөздүү болгон окутуу-тарбиялоо процессинин багыты жана авторитардык мүнөзү боюнча социоцентрикалык идеологиядан жана практикадан кескин баш тартуу [88].

Педагогикалык ишмердүүлүктүн арсеналын студенттерди окутуунун жана тарбиялоонун гуманисттик инсандык багытталган технологиялары менен байытуу маанилүү. Балага ишенүү, ага ишенүү, анын өзүн-өзү ишке ашырууга жана өзүн-өзү тастыктоого болгон умтулуусун колдоо ашыкча талапты жана ашыкча көзөмөлдү алмаштырышы керек. Сырткы таасирлер эмес, ички мотивация баланы окутуунун жана тарбиялоонун ийгилигин аныктайт.

Акыры, инсанга багытталган мамиленин **үчүнчү компоненти** - бул педагогикалык иш – аракеттердин эң адекваттуу ыкмаларын камтыган технологиялык компонент. Профессор Е. В. Бондаревскийдин айтымында, инсанга багытталган мамиленин технологиялык арсеналы төмөнкүдөй талаптарга жооп берген ыкмаларды жана ыкмаларды түзөт:

- Диалогдуулук;
- Ишмердүүлүктүн чыгармачылык мүнөзү;
- баланын жеке өнүгүүсүн колдоого көңүл буруу;
- окуучуга керектүү мейкиндикти, өз алдынча чечим кабыл алуу эркиндигин, чыгармачылыкты, мазмунун жана окутуу жана жүрүм-турум ыкмаларын тандоо.

Көпчүлүк билим берүүчү-изилдөөчүлөр бул диалогду, оюн жана рефлексивдүү методдорду жана ыкмаларды, ошондой эле баланын өзүн-өзү өнүктүрүү жана өзүн-өзү ишке ашыруу процессинде анын инсандыгын педагогикалык колдоо ыкмаларын киргизүүгө жакын. Т.В. Фролова айткандай, мектеп окуучуларын окутууда жана тарбиялоодо инсанга багытталган ыкманы колдонуу диагностика ыкмаларын колдонбостон мүмкүн эмес. [4].

Педагогдун инсандык багыттагы мамиленин маңызы, түзүлүшү жана структурасы жөнүндө түшүнүктөрүнүн болушу ага максаттуу жана натыйжалуу моделдөөгө жана ушул багытка ылайык конкреттүү окуу сабактарын жана билим берүү иш-чараларын түзүүгө мүмкүндүк берет.

Чет элдик жана атамекендик дидактикада окутуунун технологиясынын ар кандай модели түзүлгөн. Алар бири-бири менен тыгыз байланышта жана бири-бирин толуктап турат. **Алар:**

- маалымат берүү жана кайталоо модели;
- Окутуунун өнүктүрүүчү модели;
- Окутуунун активдештирүүчү модели;
- Окутуунун оптималдаштыруучу модели;
- Окутуунун интеграциялоо модели;

- Эркин байытуу модели;
- Окутуунун инсанга багытталган модели.

Жогоруда келтирилген моделдер ар кайсы тарыхый-социалдык этаптардапайда болгон.

Алардын ар бири дидактикалык атайын теорияга негизделген.

Демек, окутууга инсанга багытталган мамиле – бул психологиялык-педагогикалык категория, анын маанилүү мүнөздөмөсү билим берүү процессинин субъектеринин инсандык өнүгүүсү болуп саналат. Бул категориядагы мотивациялык жана баалуулук ыйгаруу мугалимдин инсандыгын жана активдүүлүгүн өнүктүрүүгө оң таасирин тийгизип, аны окутуунун стратегиясын гумандаштырууга үндөйт.

Адабияттар:

1. **Маслоу А.** Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2011. – 352 с.
2. **Машарова Т. В.** Педагогическая технология: личностно-ориентированное обучение. – М.: Педагогика-ПРЕСС, 1999. – 144 с.
3. **Петрунева Р. М.** Индивидуально-ориентированная организация учебного процесса:
иллюзии и реальность // Высшее образование в России. – 2011. – № 5. – С. 65-70. 4.
4. **Сериков В. В.** Личностно-ориентированное образование // Педагогика. – 1994. – № 5.
– С. 16-21.